

Likums un Tiesības

Tiesības

Jans Rambergs

Komerctiesību unifikācijas metodoloģija
jaunajā gadu tūkstošā

Ringolds Balodis

Baznīcu tiesības kā tiesību nozare

Ivars Mēkons

Aviācija un gaisa telpa – *de lege ferenda*.
Starptautisko tiesību akcenti (I)

Eiropas Savienības tiesības

Agris Bitāns

Atbildība par Eiropas Kopienas
tiesību pārkāpumiem

Tiesu prakse

Zigurds L. Zīle

Pamattiesību aizsardzība Satversmes
tiesas izpratnē:
spriedums *Mentzen lietā*

Spēkā esošās tiesību normas, kuras neatbalsta tradicionālā likumdošana, var uztvert ar aizdomām. Vai var uzticēties tādām tiesību normām, ja tās valsts neatbalsta ar savu rīcību (nacionālajām tiesību normām)? Varbūt, bet ko darīt, ja šāda pamatojuma citā pieņemamā formā gluži vienkārši nav? Un ko darīt, ja kādā valstī tiesību attīstība ievirzās tādā gultnē, ka iziet ārpus vispārpieņemtā starptautiskā komercijas standarta? Vai ir saprātīgi, ka šāds likums, izmantojot piemērojamā likuma izvēles principu, tiek uzspiests līgumslēdzējam pusei, pamatojoties uz to, kas ir un kas nav vispārpieņemts?

Nav brīnums, ka nacionālo tiesību normu piemērošana, ko veic nacionālās tiesas, var mazināt pušu interesi vērsties pie tiesas un ka vairumā gadījumu priekšroka tiek dota starptautisko komercīgumu arbitražai. Un dažkārt ar norādījumiem arbitriem strikti nepiemērot jebkuru piemērojamo normu. Pamatojoties uz *UNCITRAL Arbitrācijas noteikumiem*¹⁴ (*UNCITRAL Arbitration Rules* – angļu val.), *STK Arbitrācijas noteikumiem*¹⁵ (*ICC Arbitration Rules* – angļu val.; *STK AN*) un daudzām nacionālajām normām par arbitražu, arbitražas lēmums ir galīgs un nav tiesību izvirzīt apelācijas prasību attiecībā uz lēmumu pat tad, ja arbitri ir pieļāvuši kļūdu, piemērojot kādu normu. Atbilstoši, piemēram, *STK AN* un *Zviedrijas Tirdzniecības kameras Arbitrācijas institūta normām*¹⁶ (attiecīgi 17.1 un 24. punkts) arbitri piemērojamā likuma izvēles trūkuma gadījumā ir tiesīgi apiet piemērojamā likuma izvēli pilnībā un izraudzīties

jebkuru likumu, kuru viņi uzskata par piemērojamu. Ja puses ir izvēlējušās atsevišķu likumu, arbitriem tas ir jāpiemēro; ja tas netiek darīts, tad ir tiesības pārsūdzēt arbitražas lēmumu. Bet, ja puses nav izvēlējušās piemērojamo likumu, bieži ir labāk pieņemt starptautiski vispārārstītu normu nekā nacionālo tiesību normu, kas ir mazāk atzīta vai pat pretrunā ar starptautisko paražu tiesību praksi.

Pēdējais jautājums ir – kad mums būtu tālāk jāattīsta saskaņota sistēma tādu normu piemērošanā kā UP un PECL? Vai tas būs UNCITRAL vai ES sava veida ieteikums vai valsts individuāls ieteikums? Ja tā, tad kādā formā? Vai varbūt mūsu mērķis ir sekot normatīvo tiesību aktu radīšanai nacionālajā, reģionālajā vai globālajā līmenī? Autors ir pārliecināts, ka šie jautājumi tiks risināti pavisam drīz, bet nevar paredzēt, kādi atrisinājumi tiks rasti. Tādējādi autors vēlas beigt rakstu ar veco parunu: neļauj iespējami labākajam risinājumam būt par ienaidnieku labam risinājumam! Atbilde, iespējams ir tāda, ka tiesībām – nacionālajā, reģionālajā vai globālajā mērogā – būtu jāpastāv līdztekus dažādiem standartiem, principiem vai normām ar mazāk noteiktu saturu, kas nepieciešamas starptautisko komercīgumu kopējai izpratnei un piemērotai īstenošanai.

¹⁴ <http://www.jus.uio.no/lm/un-arbitration.rules.1976/toc.html>

¹⁵ <http://www.iccwbo.org/court/english/arbitration/rules.asp>

¹⁶ http://www.chamber.se/arbitration/english/rules/scc_rules_cont.asp

Ringolds Balodis,

Dr.iur.,

LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras lektors,

LR Tieslietu ministrijas Reliģisko lietu pārvaldes priekšnieks

Baznīcu tiesības kā tiesību nozare

Satura rādītājs

- I. Ieskats kanoniskajās tiesībās
- II. *Corpus juris canonici*
- III. Baznīcu tiesību normu kolīzija ar valsts tiesību normām un valsts kompromisa meklējumi šajā jomā
- IV. Baznīca kā publisko tiesību subjekts
- V. Mūsdienu baznīcu tiesību tendences – no kanoniskajām tiesībām līdz baznīcas atdalīšanai no valsts un reliģijas brīvībai

I. Ieskats kanoniskajās tiesībās

Kristietība represiju apstākļos veidojās par spēcīgu reliģiju. Romiešu vājšānas norūdīja kristietību un izveidoja specifiskus baznīcas locekļu uzvedības noteikumus, ko

5. gadsimtā nosauca par kanoniem. Pirmajos 300 kristietības gados kanoniskās tiesības attīstījās īpatnēji – dienā bīskaps varēja būt zemnieks, bet viņa draudzes locekļi – dižciltīgie, amatnieki vai vergi, bet naktī laicīgās dzīves zemnieks pārtapa par baznīcas bīskapu, kas varēja kanoniski sodīt dižciltīgo draudzes locekli! Kristieši pakļāvās tiesībām bez spaidiem. Tos aizstāja kristiešu pārliecība par Dieva sodu pēc nāves. Arī mūsdienās – tāpat kā savulaik bīskapam – baznīcai nav citas varas kā grēka apzināšanās. Tieši grēka izpratne ir iedarbīgākais kristīgās baznīcas varas ierocis. Starp citu, tā ir lielākā kanonisko tiesību atšķirība no musulmaņu šariata tiesībām, jo islams izplatījās ar militārās ekspansijas palīdzību. Šariata tiesības ir vairāk balstītas uz spaidiem, bet kristietība – tikai uz apziņu.

Baznīcu tiesību normas jeb kanoni ir autonomi no valsts tiesībām. Saskaņā ar valsts un baznīcas atdalīšanas principu

kanoni nav spēkā, proti, tie ir tikai tiktāl spēkā, ciktāl baznīcas loceklis kā indivīds to pieļauj un ciktāl tie nav pretrunā ar valsts likumiem. Kanoni ir tiesību normas, ko baznīca izveidojusi un kodificējusi, padarot šīs normas kanoniskas jeb "svētas". Kanoni regulē baznīcas iekšējās lietas un normatīvā veidā nodrošina reliģijas tradīciju ievērošanu. Kanoni pamāc, ka saglabājas baznīcas institucionālā uzbūve, eklesiolāgas varas nesēju statusa attiecības starp baznīcas locekļiem. Baznīcas tiesībās jēdzienam "kanons" ir četras nozīmes:

- 1) *Svētie raksti*;
- 2) klirīku saraksts;
- 3) liturģisks žanrs;
- 4) baznīcu tiesību normas.

Svētajos Rakstos ietverti reliģiski sociālās dzīves noteikumu nozīmīgums būtiski ir atkarīgs no tā, kas tos paudis – *Jēzus Kristus*, apustuļi vai kāds cits. *Svētajos Rakstos* minētās tiesību normas, kas sniegtas priekšrakstu veidā, vadoties pēc to nozīmīguma, klasificētas šādā secībā:

- 1) *Jēzus Kristus* sniegtie priekšraksti;
- 2) priekšraksti, ko snieguši *Jēzus Kristus* mācekļi (apustuļi), pateicoties dievišķai apgarotībai;
- 3) priekšraksti, ko snieguši *Jēzus Kristus* mācekļi (apustuļi) paši, bieži sakot, ka tie atšķiras no dievišķās grības (piemēram, *Pāvila 1. vēstules korintiešiem* 7. nodaļas 12., 25. un 40. p.);
- 4) *Vecās Derības* sniegtie priekšraksti (piemēram, *Mozus* likumi).

Baznīcas tiesības atkarībā no avotu formas iedalāmas rakstītājās un nerakstītājās tiesībās. Rakstītās tiesības ir kanoni, baznīcu garīgo tiesu spriedumi un baznīcas augstāko amatpersonu rīkojumi un lēmumi, bet nerakstītās tiesības ir tradīcijas un paražas.

Kanonisti izšķir iekšējās un ārējās baznīcu tiesības. Baznīcu tiesību normas iztulkojot, tiek skatīta attiecīgās tiesību normas izcelsme no iepriekšminētajiem tiesību avotiem. Atkarībā no subjekta tiek izšķirtas vispārīgās kanoniskās normas, kuras attiecas uz baznīcu kopumā, un atsevišķās kanoniskās tiesības, kuras attiecas uz atsevišķiem baznīcu tiesību subjektiem.

Romas Katoļu baznīcas tiesību hierarhija ir šāda:

- 1) *Svētie Raksti*;
- 2) *Kanonisko tiesību kodekss (Corpus juris canonici)*¹
- 3) baznīcas tiesu prakse;
- 4) konkordāti;
- 5) tiesību zinātnieku un kanonistu darbi.

Paši kanonisko noteikumu krājumi tika radīti, lai baznīcas tiesām, citām baznīcas institūcijām un amatpersonām palīdzētu tiesības piemērot. Šos krājumus radīja dažāda līmeņa baznīcas institūcijas – diacēzes, metropolijas, draudzes un pat atsevišķi indivīdi.

Runājot par kanoniem un kanoniskajām tiesībām kopumā, nevar nepieminēt tradīcijas un paražas, kurās izpaužas baznīcu prakse. Daudzās baznīcas tradīcijas un paražas saglabājušās mutvārdos, tās tiek pārmantotas no paaudzes uz paaudzi un lielākoties attiecas uz rituāliem un liturģiju.

Pirmkārt, šāda prakse daļēji iedibinājās tādēļ, ka ne visas baznīcas vajadzības varēja apmierināt *Svētie Raksti* vai baznīcas vadības akceptētie kanoniskie noteikumi.

Otrkārt, dzīvē vienmēr ir arī sarežģītāki gadījumi, tāpēc šo nerakstīto praksi izmantoja un izkopa garīdznieki. Tā kā visas dzīves vajadzības nevar paredzēt un aprakstīt likumos, daļa noteikumu darbojās paražu un tradīciju veidā. Kolīziju gadījumā liela nozīme šīs prakses atzīšanā ir autoritatīvu juristu kanonistu viedoklim. Šādu ekspertu viedoklis starp citu ir respektēts arī Austrumu baznīcu tiesībās.

Par paražām Romas Katoļu baznīcas izpratnē jāuzskata nerakstīti baznīcu likumi, kas tiek ņemti vērā, ja nav pretrunā ar *Svētajos Rakstos*, kanonos, koncilos vai baznīcas tiesas spriedumos noteikto. *Corpus juris canonici* 24. kanona pirmā daļa noteic, ka neviena paraža, kas ir pretrunā ar dievišķo likumu, nevar iegūt likuma spēku. Minētā kodeksa 27. kanons noteic, ka paradums ir labākais likuma iztulkojums. Jāpiezīmē, ka šo juridisko atziņu baznīca pārņēmusi no *Justiniana (Iustinian)* tiesībām. Paražas atspoguļo baznīcas reliģiskā vai sociālā prakse. Paražai, lai to varētu par tādu uzskatīt, **pirmkārt**, jāatbilst baznīcas garam un mācībai. Tā nevar būt pretrunā ar tās baznīcas institūcijas kompetenci, kura paražu praktizē.

Otrkārt, nepieciešami pierādījumi, ka paraža pastāv ilgākā laika posmā. Lai kāda tradīcija kļūtu par paražu ar tiesisku spēku, tai jābūt vismaz 40 gadus senai. Ja paraža ir pretrunā ar likumu, tās leģitimizācija iespējama tikai pēc 100 gadiem. Ja tradīcija ir pretrunā ar kanoniem, tai vispār nav juridiska spēka. Starp kanonu un tradīciju pastāv kopsakars, jo, iedibinot jaunu kanonu, tam jāatbilst jau atzītām baznīcas tradīcijām. Baznīca nevar pati būt sev norma, tāpēc, skatot jauna kanona leģitimitāti, kanonisti pamatojas uz apustuļu iedibinātajām tradīcijām, jo viņi ir vadījušies pēc *Jēzus Kristus* kā Dieva vārda paudēja tiešiem norādījumiem.

II. *Corpus juris canonici*

Corpus juris canonici ir pasaules līmeņa baznīcas juridiskās domas pieminekļi. Kodeksā atrodami arī noteikumi par baznīcas un valsts attiecībām. Lasot kodeksu, nav jābrīnās par to, ka kādreiz šis likumu krājums ilgu laiku regulēja civiltiesisko apriti, piemēram, pirkuma līgumu. Protams, mūsdienu skatījumā par vēsturi ir kļuvis kodeksa tiesību subjektu iedalījums, kas savulaik aizgūts no *Justiniana Institūcijām*. Kā noteikts kodeksa priekšvārdā, tas domāts ne tikai ekspertu, bet arī garīdznieku un citu baznīcas locekļu un institūciju lietošanai. Par šo kodeksu runājot, kā liels sasniegums ir atzīmējams fakts, ka latīņu kanonu kodeksu Romas baznīca ir tulkojusi citās valodās. Neskaidrību gadījumā jāskata kodeksa latīniskais variants. Tas savā ziņā ir apliecinājums tam, ka katoļu baznīca pēdējos gadsimtos ir neticami progresējusi. Šo progresu lielā mērā veicināja reformācija. Viduslaikos, kad katoļu baznīca bija gandrīz vienīgā kristietības sludinātāja Eiropā, dievkalpojumi un liturģijas notika tikai latīņu valodā, ko,

¹ <http://www.abc.lv/bible>

² <http://www.newadvent.org/cathen/04391a.htm>

protams, lielākā daļa dievlūdēju nesaprata. Līdz ar reformāciju kristietībā ienāca jaunas vēsmas, jo protestanti kristīgo reliģiju sludināja tautai saprotamā valodā.

Corpus juris canonici sastāv no septiņām grāmatām.

Tā, piemēram pirmā grāmata *Pamatnormas* satur katoļu baznīcas eklēsiastiskos likumus. Piemēram, IV. sadaļā *Individuālie administratīvie akti* detalizēti noteiktas baznīcas amatpersonu tiesības iekšējās administrēšanas jomā.

Skatot kodeksa kanonus, ir redzama katoļu baznīcas filigrānā māka nepadarīt šo kodeksu par vietējo katoļu baznīcu klupšanas akmeni attiecībā ar valsts varu. Iespējamās pretrunas ar valsts likumiem kodeksā tiek novērstas izmantojot formulu *Nisi aliud iure provisum fuerit* jeb "vis ir tikai tā, kā paredzēts kanonos, ja vien esošajos likumos nav noteikts citādi". Jāatzīmē, ka kanonu normas pat ļoti atgādina valsts tiesību normas. Piemēram, 1058. kanons nosaka:

"*Visas personas, kurām ar likumu nav aizliegts laulāties, var nodibināt laulību.*"

Tomēr, lai arī kanonisko normu forma atgādina valsts likumus, nevajadzētu domāt, ka kodeksa kanoni par laulībām līdzinās likumiem par dzimtsarakstu reģistrāciju, jo galvenā atšķirība no valsts likumiem ir tā, ka kanonu piemērošana iespējama gan tādā valstī, kas atzīst Romas Katoļu baznīcu, gan valstī, kas to neatzīst vai pat vajā. Par to liecina arī, piemēram, 1130., 1131, 1132. un 1133. kanons, kas paredz laulības slēgšanu slepenībā. Tas liecina par baznīcas vēlmi realizēt savu gribu, neraugoties uz iespējamām laicīgās varas aizliegumiem. Pareizticīgajai baznīcai un anglikāņiem šādu tendenču nav.

Pēc pāvesta kā hierarhijas augstākā ranga loģiskā secībā kodeksā aplūkota baznīcas bīskapu kolēģijas un bīskapu sinodes kompetence. Iztirzāta arī šo institūtu administratīvā ietekme uz baznīcas augstāko amatpersonu – pāvestu. Neiedomājami skrupulozi noteiktas katoļu kūrījas tiesības. Starp citu, jāatzīmē, ka kūrīju saskaņā ar kanoniem var saukt arī par baznīcas Svēto Krēslu jeb Apustuļisko Krēslu.

Līdzīgi kā par valsts tiesību normu nepildīšanu, arī par kanonu neievērošanu ir paredzētas sankcijas. Baznīcu tiesa gluži tāpat kā valsts tiesa uz pierādījumu pamata noskaidro pārkāpuma smagumu, lai noteiktu attiecīgu sodu vai apsūdzības noraidītu kā nepamatotas. Tradicionālajās baznīcās mūsdienās arī ir apelācijas un kasācijas instances, kas ir sarežģītākas par attiecīgajām valsts institūcijām. Piemēram, pareizticīgajā baznīcā saskaņā ar dažiem kanoniem arhibīskaps vai metropolīts var lemt par mūka likteni, un šis lēmums tiek pielīdzināts tādām tiesas lēmumiem, kurš vairs nav pārsūdzams.

Romas Katoļu baznīcas tiesu darbība regulēta kodeksa VII. grāmatā, kurai ir atbilstošs nosaukums – *Process*. Aplūkojamos jautājumus baznīcas kanonisti ir sadalījuši vairākās apakšgrupās:

- 1) pirmās instances tiesas procesa jautājumi, kā arī aizstāvja, apsūdzētāja, liecinieka darbības (1419.–1437. kanons);
- 2) otrās instances tiesas procesa jautājumi (1438.–1441. kanons);

- 3) trešās instances tiesa ir Romas pāvests, kas tiek uzskatīts par katoļu pasaules pirmo un augstāko tiesnesi (1442. kanons);

- 4) noilguma termiņi un nosacījumi (1465.–1467. kanons);

- 5) tiesāšanās vieta (1468.–1469. kanons);

- 6) advokāti un prokurori (1481.–1490. kanons);

- 7) vispārīga rakstura pierādījumi (1526.–1528. kanons);

- 8) rakstveida jeb dokumentārie pierādījumi (1539. kanons);

- 9) liecinieki, viņu pārbaude un liecinieku uzticamības izpratne (1547.–1573. kanons);

- 10) tiesas eksperti (1574.–1581. kanons).

Baznīca, kā atzīmēts 1401. kanonā, izskata lietas atbilstoši savai ekskluzīvajai kompetencei, kas saistīta ar garīgiem un eklēsiastiskiem nodarījumiem. Baznīca, lai izskatītu lietas, izveido savas tiesas (1402. kanons) jeb, baznīcas valodā runājot, tribunālus.

Tai pašā laikā jāatceras, ka katoļu baznīcas tiesu prakse ir nesaraucami saistīta ar baznīcas teoloģiju. Baznīcas jurisdikcija nav ierobežota laikā, jo sods ir nenovēršams un var stāties spēkā arī pēc noziedznieka (grēcinieka) nāves. Jurisdikcija nav ierobežota arī telpā. Savukārt gluži tāpat kā mūsdienā kriminālsods ir atkarīgs ne tikai no nodarījuma smaguma vai izdarīšanas apstākļiem, bet arī no noziedznieka vainas pakāpes, baznīcas skatījumā sods par nodarījumu atkarīgs no "grēka smaguma". Grēka iztulkošana ieņem svarīgu vietu baznīcas kanonisko sodu piemērošanā un realizācijā. **Jēdziens "grēks" Romas Katoļu baznīcai nozīmē pēc brīvas gribas veiktu, apzinātu un morāliski ļaunu aktu, kas bieži, bet ne vienmēr ir noziedzīgs nodarījums arī saskaņā ar valsts likumiem.** Katrs šāds ļauns akts ir vērst pret tikumību, ko definē dievišķais likums. Tāpēc baznīcas kanoniskajās tiesībās grēku mēdz uzskatīt par labprātīgi veiktu Dieva likumu pārkāpumu, kas Dievam dod iemeslu būt neapmierinātam un tiesības sodīt grēkotāju.

III. Baznīcu tiesību normu kolīzija ar valsts tiesību normām un valsts kompromisa meklējumi šajā jomā

Rietumeiropai Romas Katoļu baznīcas kanoniskās tiesības nozīmē mūsdienu tiesību vēsturisko attīstības stadiju, kuru tām vajadzēja iziet, lai nonāktu līdz pašreizējām tiesību sistēmām.³

Katoļiem pasaulē ir izveidoti un darbojas neskaitāmi institūti, akadēmijas un augstskolas, kuras pēta katoļu baznīcas tiesības jeb kanonus un kurās apgūst priekšmetu *Kanoniskās tiesības*. Tiesībzinātniekus, kas darbojas kanonisko tiesību jomā, sauc par kanonistiem, un viņi skata tikai baznīcas iekšējās tiesības. Kā atzīst Romas Katoļu baznīcas vēsturnieks, Amerikas Savienoto Valstu (ASV) Vestonas Jezuītu teoloģiskās skolas teoloģijas vēstures profesors *Džons V. O'Meiljs (John V. O'Mailey)*,

³ Balodis R. *Valsts un Baznīca*. Rīga: Nordik, 2000, 393. lpp.

pēdējos pārsimt gados Romas Katoļu baznīcā ir notikušas ļoti būtiskas pārmaiņas:

- 1) spēcīgi palielinājusies pāvesta loma;
- 2) katoļu dievkalpojumi notiek attiecīgās valsts valodā, nevis latīniski;
- 3) dievkalpojumi notiek draudzes dievnamos, nevis tikai katedrālēs un klosteriem piederošās kapelās;
- 4) ciešanu laika gavēņa loma faktiski ir izzudusi;
- 5) sievietēm baznīcā vairs nav nepieciešama galvassega.⁴

Baznīcas tiesības un kanoniskās tiesības ir divas atsevišķas juridiskas disciplīnas. Kanoniskās tiesības aplūko tikai baznīcas kanonus, pāvesta bullas un citas normas, kas iekļauts *Corpus juris canonici*. Nav šaubu, un to ir atzīmējis jau Hugo Grocijs (*Hugo Grotius*), ka baznīcas tiesības var attīstīties atrauti no valsts likumdošanas varas atzara.⁵ Tas ir izņēmums, kas, autoraprāt, apstiprina vispārējo likumsakarību – tiesības rodas valstī. Latviešu tiesībzinātnieks Dr.iur. *Augusts Lēbers* rakstīja, ka tiesību uzdevums ir nokārtot, regulēt cilvēku savstarpēju ārēju izturēšanos, būtībā cenšoties panākt pilnīgu tiesisko iekārtu.⁶ Kanonisko tiesību uzdevums turpretī ir nodrošināt nevis sabiedrības, bet gan atsevišķas cilvēku radītas (pēc šo cilvēku domām – dievišķas varas iedibinātas) institūcijas iekšējo kārtību un darbību.

No baznīcas viedokļa tās dogmas, kuru lielākā daļa ir iekļauta kanonos, jāievēro ikvienam mirstīgajam neatkarīgi no tā, vai viņš sevi uzskata par Romas Katoļu baznīcai piederīgu vai ne. Baznīca uzskata, ka tās vara sniedzas arī pār tiem, kas ir izraidīti no baznīcas vai netic Dievam.

Valsts tiesību sistēma, lai jautājumu vispārinātu, bieži vien kanoniskās tiesības sauc par kanoniskajiem noteikumiem. Protestanti uzskata, ka valstij nevar būt nekāda sakara ar baznīcas kanoniskajiem likumiem, jo tie pēc savas būtības ir ticības dogmas un mācības sastāvdaļa. Kanoniskie likumi attiecoties tikai uz baznīcu, nevis valsti. Pašlaik spēkā esošajā *Reliģisko organizāciju likumā*⁷ ir termins “kanoniskie noteikumi”, kurš, neraugoties uz to, ka likumā tiek pieminēti divas reizes, nav iekļauts likuma 1. pantā definētajos terminos. Interesanti, ka minētais likuma pants sīki izskaidro, kas ir reliģisko organizāciju garīgais personāls un kas ir reliģisko organizāciju amatpersonas, kas ir rituāla priekšmeti un kāda ir atšķirība starp ticības mācību un kristīgās ticības mācību, tomēr neskaidro pat ļoti daudziem reliģisko organizāciju vadītājiem nesaprotamo jēdzienu “kanoni”. *Reliģisko organizāciju likums* noteic, ka Latvijas valstī reliģiskās organizācijas darbojas, pamatojoties uz attiecīgās konfesijas kanoniskajiem noteikumiem un saviem statūtiem (14. p. 2. d.); savukārt, ja kāda reliģiskā savienība (baznīcā) ietilpstoša draudze vēlas izstāties no šīs savienības, tas ir iespējams tikai tādā gadījumā, ja konfesijas kanoniskie noteikumi pieļauj šādu atdalīšanos un autonomu draudžu darbību ārpus savienības (17. p. 4. d.). Faktiski var droši teikt, ka minētā likuma 17. panta ceturtās daļas norma praksē var būt attiecināma tikai uz Romas katoļu un pareizticīgo draudzēm. Jāpiezīmē, ka šī norma bija par pamatu vairākkārtējiem Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas atteikumiem reģistrēt

Latvijas Brīvo Pareizticīgo baznīcu, par ko Latviju ir kritizējis ASV Valsts departaments. Pret minētās normas eksistēšanu bezcerīgi cīnās arī vairāki 7. Saeimas deputāti. Tomēr *Reliģisko organizāciju likums* vienādā mērā attiecas uz visām Latvijā reģistrētajām reliģiskajām organizācijām, ne tikai uz katoļiem vai pareizticīgajiem. Autoram ir jāatgādina, kas tad ir kanoniskie noteikumi un vai arī citas reliģiskās organizācijas var izmantot šo likuma normu. Jāatzīmē, ka tas patiesi ir interesants jautājums ne tikai no reliģijas, bet arī no tiesību zinātnes viedokļa.

Atsauce uz kanoniskajām tiesībām ir arī Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgumā *Par Romas Katoļu baznīcas juridisko statusu*. Latvijā, atšķirībā no Itālijas, Spānijas un Grieķijas, nav normatīvajos tiesību aktos iekļautu kanonisko tiesību normu, tāpēc jāatzīmē, ka apstākļos, kad baznīca ir atdalīta no valsts, atsaukšanās uz kanoniskajām tiesībām ir visai diskutabls jautājums, jo kanoniskās tiesības ir veidojušās baznīcvalsts laikā, tāpēc Romas katoļu kanonisko tiesību viedoklis par baznīcu tiesībsubjektību ir diametrāli pretējs demokrātiskas valsts teorijai.

Kanonisko un baznīcu tiesību attālināšanos ļoti veicināja pāvesta ietekmes mazināšanās un reformācija, kas izraisīja protestantisma izplatīšanos un valsts sekularizāciju. Pret Romas Katoļu baznīcas kanoniem, kas apkopoti *Corpus juris canonici* nav viennozīmīgas attieksmes: juristi to uzskata par tiesību pieminekli, turpretī protestanti – par naida cienīgu objektu.

Latvijas Republikas pirmās brīvvalsts laika likumi un noteikumi (atkarībā no laika perioda) daudzkārt min kanonus kā reālus un valsts atpazītus tiesību normu krājumus. Kanoni kā iespējami tika atzīti tikai divām baznīcām: Romas katoļiem un pareizticīgajiem. Romas Katoļu baznīcas darbību Latvijā regulēja arī Svētā Krēsla un Latvijas valsts konkordāts. Detalizētāk aplūkojot “atzišanas robežu”, ko Latvija nosprauda attiecībā uz pareizticīgo kanoniem, redzams, ka šī atzišana ir pat ļoti liela. Ministru kabineta 1926. gada noteikumi ar likuma spēku nr. 6/150 *Par pareizticīgās baznīcas stāvokli*⁸ noteic, ka pareizticīgā baznīca Latvijā bauda tās “kanonos paredzētās pašvaldīšanas un pašnoteikšanās tiesības kanonisko priekšrakstu un tiesību normu izdošanā, baznīcas pārvaldībā, baznīcas tiesā un baznīcas saimniecībā”. Minēto noteikumu 2. pants noteica, ka Latvijas Pareizticīgajā baznīcā augstākā vara “kanonisko priekšrakstu un tiesību normu izdošanā”, kā arī “administrācijā, saimniecībā, baznīcas tiesā un kontrolē” pieder baznīcas kanoniskajai saimei (koncilam). 1926. gada noteikumos bija teikts, ka Latvijas Pareizticīgās baznīcas un tās iestāžu tiesības, kā arī baznīcas intereses kopumā visās

⁴ *Latvijas Luterānis*, 2001. 17. marts

⁵ Grotius H. *Lehrbuch des Naturrechts, als einer Philosophie des positiven Rechts*. 3. Ausl. 1908

⁶ Loebers A. *Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē*. Rīga, 1922, 52. lpp.

⁷ Reliģisko organizāciju likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 29. septembris, nr. 146

⁸ Par pareizticīgās baznīcas stāvokli: MK noteikumi ar likuma spēku. *Valdības Vēstnesis*, 1928, nr. 228

oficiālās vietās reprezentē baznīcas kanoniskās saeimas (koncila) ievēlētais valdošais virsgans un sinode, attiecīgi sadalot savu pārstāvību pēc kanoniskās piederības. Noteikumi paredzēja, ka baznīcas virsganam kā apustuliskās hierarhiskās varas priekšstāvim pieder tā tiesību un garīgās varas pilnība, kas paredzēta baznīcas Svētajos kanonos un pareizticīgās baznīcas noteikumos attiecībā uz baznīcas valdošo virsganu. Noteikumi vēl paredzēja, ka no Latvijas Republikas obligātās militārās karaklausības ir atbrīvoti kanoniskie pareizticīgā klēra locekļi. To atzina arī *Karaklausības likums*. Baznīcai bija dotas arī tiesības dibināt savas konfesionālās skolas garīdznieku un citu klēra locekļu un baznīcas amatpersonu sagatavošanai saskaņā ar saviem kanoniskajiem priekšrakstiem. Minēto noteikumu 14. pantā atzina, ka pareizticīgās garīgās varas spriedumi un lēmumi kanoniskās baznīcas lietās nav pārsūdzami laicīgās tiesu un citās iestādēs. Ja garīdznieks apsūdzēts laicīgai tiesai par Latvijas likumos paredzētiem noziedzīgiem nodarījumiem, tad par to laikā jāpaziņo virsganam, un virsgans vai viņa delegāts var būt klāt tiesas sēdēs. Garīdznieki, kuriem tiesa piespriedusi ieslodzījumu, aresta sodu izcieš klosterī. Pārējos gadījumos par vainīgiem atzītie garīdznieki sodu izcieš līdzīgi citiem notiesātajiem pēc tam, kad kanoniskā vara viņiem atņēmusi garīgo amatu. Kā jau teikts, šāda attieksme bija tikai pret divām konfesijām – katoļiem un pareizticīgajiem, un likumsakarīgi, ka Latvijas valdība pagājušā gadsimta trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados pret citām baznīcām nemaz tik toleranta nebija. Lai gan interesanti atzīmēt, ka pirms Otrā pasaules kara procentuāli lielākā konfesija Latvijā bija luterāņi, taču viņi nebaudīja neko no pareizticīgajiem piešķirtajiem izņēmumiem kanoniskajās lietās. Protams, arī *Noteikumos par evaņģēliski luteriskās baznīcas stāvokli*⁹ redzams, ka garīgās varas spriedumi un lēmumi arī luteriskās baznīcas lietās nav pārsūdzami laicīgās iestādēs (8. punkts). Līdzīgos noteikumos *Par baptistu draudzēm*¹⁰ vai metodistu draudzēm¹¹ šādu ekskluzīvu izņēmuma tiesību nebija, tāpat kā šāds izņēmums netika piemērots nedz septītās dienas adventistiem, nedz metodistiem.

Romas Katoļu baznīcas kanoni tiek izsludināti. Pāvests tos izsludina Svētā Krēsla oficiālajā izdevumā *Acta Apostolicae Sedis*. Pāvesta izdotie likumi stājas spēkā pēc trim mēnešiem no to izsludināšanas dienas.

Autoraprāt, valstij ir jāparedz, ka šādi baznīcas lēmumi nav pārsūdzami valsts tiesās. Pašreizējā brīdī Latvijā, ja kādam mūkam ir vēlme, viņš, iespējams, var pārsūdzēt nelikumīgo atbrīvošanu no darba (protams, ja viņam ir darba līgums). Tomēr jāsaprot, ka valsts, skatot šādu lietu, nonāktu neapskaužamā situācijā, jo mūku var atbrīvot no darba, piemēram, par nepareizu (pretkanonisku) dievkalpojumu liturģijas vadīšanu. Tiesnesim, sākot skatīt, vai darba līgums ir pamatoti pārtraukts, neglājami vajadzēs izvērtēt, vai kanona piemērošana ir bijusi atbilstoša, un pat to, vai kanons ir pietiekami motivēts (atcerēsimies, ka kanoni ir balstīti uz *Svētajiem Rakstiem*). Tiesnesis būs spiests ieslikt teoloģiska rakstura strīdā...

IV. Baznīca kā publisko tiesību subjekts

Baznīcu tiesībām (*Church Law* – angļu val.) ir sava noleikta vieta tiesiskajā sistēmā. "Baznīcas ir pašpārvaldes publisko tiesību autonomi tiesību subjekti – pašpārvaldes, kuras veidotas, personām apvienojoties pēc neteritoriāliem principiem."¹² Pamatojoties uz minētajā ziņojumā norādīto publisko tiesību subjektu iedalījumu, baznīcas Latvijā pēc savas būtības un struktūras iekļaujas Latvijas publisko tiesību subjektu lokā. Pēc autora domām, baznīcu publiskā tiesību subjektība var rasties, galvenokārt pamatojoties uz līgumu starp valsti un baznīcu. *Linards Muciņš* uzskata, ka tas var notikt ar valsts iedibināta likuma starpniecību. Ņemot vērā konstitucionālo valsts un baznīcas atdalīšanas principu un daudzos iebildumus, ir skaidrs, ka baznīcas ir īpaša apvienību kategorija, kas ir publisko tiesību, nevis privāto tiesību subjekts. Autors uzskata, ka sakarā ar mūsdienās attīstīto reliģijas brīvības, valsts un baznīcas atdalīšanas principu, kā arī sakarā ar tradicionālo Romas Katoļu baznīcas kanonisko tiesību norobežošanu katoļu baznīcas ietvaros, jāuzskata, ka baznīcas tiesības ir publisko tiesību sastāvdaļa.

Jautājums dažādās valstīs tiek aplūkots atšķirīgi, un atkarībā no valsts tiesību zinātnes pozīcijām pastāv atšķirīgi uzskati par to, kas ir baznīca. Arābu valstīs, kuru valsts tiesību zinātne balstās uz šariata tiesībām (uzskatīsim to par musulmaņu kanonisko tiesību analogu), ir viena pieeja, bet sekulārajās Eiropas valstīs cita. Atkarībā no šā uzskata baznīcu tiesības ir iekļautas privāto vai publisko tiesību sfērā.

Īpašs ir Lietuvas uzskats, jo saskaņā ar 2000. gada 18. jūlija *Civilkodeksu* reliģiskās organizācijas – gan tradicionālās, gan citas reliģiskās organizācijas – Lietuvā ir juridiskās personas.¹³ Lietuva deviņas konfesijas ir atzinusi par tradicionālām. Tās visas Lietuvā ir darbojušās ne mazāk kā 300 gadus un sakarā ar savu darbu sociālajā sfērā un ieguldījumu Lietuvas kultūrvēsturiskā mantojuma veidošanā tiek uzskatītas par publiskām organizācijām. Krievijā, kā jau bijušajā pasaules ateisma placdarmvalstī, juristu aprindas ir ateistiski noskaņotas un nevēlas baznīcas ierindot publisko tiesību lauciņā. Lai gan romieši, kā raksta *Fridrihs Karls fon Savinji* (*Friedrich Carl von Savigny*), baznīcu jeb svētās tiesības uzskatīja par publisko tiesību neatņemamu daļu¹⁴, krievu juristi sliecas domāt, ka baznīcu tiesības nevar ierindot ne publisko, ne privāto tiesību jomā. Tās atrodies pa vidu, it kā starp abām tiesību jomām. Krievu baznīcu tiesību zinātnieks *A. Pavlovs* (*A. Павлов*) paudis uzskatu¹⁵, ka

⁹ Noteikumi par evaņģēliski luteriskās baznīcas stāvokli: MK noteikumi. *Valdības Vēstnesis*, 1928. nr. 188

¹⁰ Par baptistu draudzēm: MK noteikumi. *Valdības Vēstnesis*, 1930, nr. 30/170

¹¹ Par metodistu draudzēm: MK noteikumi. *Valdības Vēstnesis*, 1934, nr. 34/9

¹² *Jauņa Pārvalde*, 2000, nr. 10

¹³ Lietuvas Reliģisko organizāciju likums: Lietuvas Republikas likums. *Lietuvas Republikas Ziņotājs*, 1995, nr. 36

¹⁴ Puchta G.F. *Cursus der Institutionen*. Bd. 1. Leipzig, 1856, S. 75

¹⁵ *Īā āēiā A.Ā. Kypc цepкoвнoгo пpaвa. Nā Oōfeōā-Nāōāēāāā Eāāōā, 1902, c. 14*

baznīcu tiesības ir "kaut kas" (ничто – krievu val.), kas atrodas uz robežas starp privātajām tiesībām un publiskajām tiesībām, jo baznīcu tiesībās ir elementi no abām tiesību jomām, kas padara tās par īpašām. Arī Latvijas juristu aprindās 2000. gadā bija strīdi par to, vai uz baznīcām var attiecināt publiskās tiesībsubjektības jēdzienu vai ne. Bija arī strīdi par to, vai Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgumā *Par Romas Katoļu baznīcas juridisko statusu Latvijas Republikā* iekļaujams formulējums, ka katoļu baznīca ir publisko tiesību subjekts, vai ne. Toreizējais Sabiedrisko un reliģisko lietu departaments izvērtējis šo jautājumu, pauda viennozīmīgu uzskatu, ka baznīcas ir publisko tiesību subjekts.

V. Mūsdienu baznīcu tiesību tendences – no kanoniskajām tiesībām līdz baznīcas atdalīšanai no valsts un reliģijas brīvībai

Lai gan baznīcu tiesības kā tiesību nozare ir viena no vissenākajām, tā iedalījuma sakarā vienlaikus ir arī visdiskutablākā. Pat konstitucionālie principi – reliģijas brīvība un tas, ka baznīca ir atdalīta no valsts, dažādās valstīs tiek dažādi aplūkoti, un dažādas autoritātes šai sakarā pauž atšķirīgus un bieži vien pretrunīgus viedokļus. Tas tikai liecina, ka šī tiesību zinātnes nozare atrodas tapšanas procesā un ir visvairāk saistīta ar politisko gribu un demokrātijas attīstību. Baznīcu tiesības ir dinamiska, ar cilvēktiesībām saistīta tiesību nozare.

Baznīcu tiesības pat juristu aprindās bieži tiek jautas ar pašas reliģijas izpēti un reliģijas pētniecību. Tas tā nav, jo, lai gan baznīcu tiesībās ir runa par reliģiozu cilvēku apvienībām un tāpēc, neapšaubāmi, tās ir saistītas ar šo cilvēku reliģiskajiem ticējumiem, priekšmets *Baznīcu tiesības* reliģiskos priekšstatus un pasaules skatījumu skar tikai tik daudz, cik tas nepieciešams tiesību izpratnei. Protams, tautas reliģiskie ticējumi un reliģiskā struktūra, kā arī reliģisko struktūru institucionālitate nekad nepaliek malā no tiesību veidošanās kopumā un ietekmē tiesību struktūru formēšanos. Turklāt, kā atzīmējis prof. I. Pokrovskis (И. Покровский)¹⁶, jo senāks laikmets, jo spēcīgāka ir šī ietekme.

21. gadsimtā baznīcu tiesību nozares nozīme ir pieaugusi, jo nevalstiskā organizācija baznīca ir spēcīga cilvēku apvienība, un *Latvijas Republikas Satversmē* (*Satversme*) ir iekļauts princips par reliģijas brīvību un to, ka baznīca ir atdalīta no valsts. Ļoti aktuāla ir kļuvusi nepieciešamība pētīt cilvēktiesības, tai skaitā principu par reliģijas brīvību un to, ka baznīca ir atdalīta no valsts, un tikai no mums pašiem ir atkarīgs, vai konstitucionālie principi, kas iekļauti *Satversmē*, kļūs par kārtējo Rietumu civilizācijas pārspīlētības leģitimizētu izpausmi vai tieši otrādi – kalpos par sabiedriskos procesus saliedējošu momentu. Latvijas Republikas Valsts prezidente *Vaira Vīķe Freiberga* drīz pēc svinīgā prezidenta zvēresta nodošanas uzrunāja Latvijas parlamentu, sakot, ka "mūsu valsts vēsture stāv mums priekšā kā balta neaprašīta lapa, un mēs būsīm tie, kas Latvijas vēsturi rakstīs, mēs būsīm tie, kas noteiks, kāda tā izskatīsies nākamā paaudzū acīs. Katrs rīts sniedz mums iespēju būt citādiem, nekā mēs bijām vakar, tas sniedz mums izdevību būt labākiem, nekā

mēs bijām vakar, tas sniedz mums izaicinājumu sevi pāraugt, sevi pilnveidot un sevi pārspēt."¹⁷ Kā pamatoti ir atzīmējis *Egils Levits*¹⁸, mūsu jurisprudenci ir jāizlaužas no izolācijas, kurā tā ir nonākusi pēc PSRS (un līdz ar to postpadomju jurisprudences teorētisko pamatu) sabrukuma, un jāpieslēdzas Eiropas tradicionālo demokrātisko valstu tiesisko sistēmu teorētiskajai bāzei. Tas attiecināms arī uz baznīcu tiesībām. Lēciens no ateisma valsts uz tolerantu valsti, kas respektē reliģijas brīvību, ir grūts. Valsts pienākums ir sekot, lai pilsoņu apziņas brīvības izpausmes nenonāktu kolīzijā ar sabiedrības interesēm un demokrātiskas iekārtas pamatprincipiem, tai pašā laikā darot visu, lai ikviens varētu brīvi paust savu viedokli saskaņā ar savu reliģisko vai ateistisko pārliecību. Baznīcas nošķiršana no valsts nekad nav nozīmējusi reliģijas nodalīšanu no sabiedrības vai pilnīgu baznīcas izslēgšanu no sabiedriskās dzīves. Tas nav iespējams demokrātiskā valstī, jo viens no pilsoniskās sabiedrības struktūras elementiem ir reliģija un reliģiskās apvienības.

Tradicionālās baznīcas oficiālā nostāja pret valsti notiekošajiem politiskajiem procesiem ir neitrāla, tomēr baznīca, kas ir daudzskaitlīga cilvēku apvienība, ņemot vērā šīs pilsoniskās apvienības bieži vien lielo ārpolitisko atbalstu, ar savu nostāju tajā vai citā jautājumā ietekmē valsts politisko režīmu. Piemēru tam ir ļoti daudz: Romas Katoļu baznīcas atbalsts ir Svētais Krēsls, kas cenšas ar Latvijas Republiku noslēgt konkordātu; Latvijas Eņģēliski luteriskās baznīcas atbalsts ir Vācijas Luterāņu baznīca; Latvijas Pareizticīgās baznīcas atbalsts ir Krievijas Pareizticīgā baznīca, kuras viedoklis bieži vien sakrīt ar Krievijas valsts oficiālo viedokli. Jaunās un netradicionālās reliģiskās organizācijas, tikai pateicoties spēcīgam ārzemju atbalstam, uzsāk savu darbību Latvijā. Pēdējo dienu svētos (jeb morņos) atbalsta ASV. Septītās dienas adventisti un Jehovas liecinieki ar ASV valdības un Eiropas Savienības struktūru palīdzību nodrošina savu statusu Latvijā. Ja ignorē šīs sakarības un realizē nepārdomātu valsts politiku attiecībā uz baznīcām, var rasties nopietnas ārpolitiskas problēmas, kas, protams, spēj ietekmēt arī mūsu valsts ekonomiku un ārzemju investoru skatījumā veidot atbaidošu Latvijas tēlu. Zīmīgs piemērs ir vāji pamatotais Tieslietu ministrijas 1996. gada atteikums reģistrēt Latvijā Jehovas liecinieku organizāciju. Šādas rīcības rezultāts bija plašā rezonanse ārvalstu sabiedrībā un starptautisko cilvēktiesību aizsardzības institūciju spiedienu. Ja valdība jau pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu vidū būtu centusies pētīt sektu un kultu fenomenu, tad, iespējams, valsts būtu sagatavota šādiem negadījumiem un tagad nebūtu tik negatīvas sabiedrības noskaņas pret reliģiju kopumā, turklāt defekti tiesībās šai jomā būtu jau novērsti.

Baznīcai ir nozīmīga loma arī valsts iekšpolitikajos procesos. Par to liecina socioloģiskās aptaujas, kas rāda, ka

¹⁶ Итѣдїанѣеѣ Е.А. *История римскаго права*. Издѣдїадѣа, 1918, с. 24

¹⁷ No Latvijas prezidentes *Vairas Vīķes Freibergas* svinīgās uzrunas pēc prezidenta zvēresta nodošanas 7. Saeimai 1999. gada 8. jūlijā. *Diena*, 1999. 10. jūlijs

¹⁸ *Diena*, 1995. 17. novembris

Latvijā baznīcai uzticas 70 procenti pilsoņu un 60 procenti nepilsoņu. Izmantojot šo potenciālu, baznīca cenšas ietekmēt valsts politiku un tiesības.

Baznīcas tiesību nozīmību palielina arī tas apstāklis, ka dažu Latvijas reliģisko organizāciju darbība lielā mērā ir saistīta ar nacionālo minoritāšu sociālās integrācijas problēmām un ir vai nu sociālo konfliktu katalizators, vai stabilizators. Piemēram, lielākā vec ticībnieku kopiena pasaulē atrodas tieši Latvijā, un pie pareizticīgās baznīcas pieder gandrīz viss Latvijas krievvalodīgo kopums. Tās nav "vienkāršas" reliģiskās organizācijas, bet ir pašas lielākās un saliedētākās krievu organizācijas Latvijā. Pieļaujot nopietnas kļūdas valsts un nacionālo minoritāšu baznīcu attiecībās vai šo jautājumu tiesiskajā regulējumā, var radīt nacionālā naida recidīvu. Problēmas, kas saistās ar šīm baznīcām, var izraisīt reliģiskus konfliktus, kas nekavējoties var tikt izmantoti politisku mērķu sasniegšanai. Latvijai, lai tā neatkārtotu Dienvidslāvijas vai Oļsteras drūmo pieredzi, ir nopietni jāpievērš uzmanība šo reliģisko organizāciju iesaistīšanai svešautiešu integrācijā. Latvijai, lai nesarežģītu starpnacionālās attiecības un nedotu Krievijai iemeslu iejaukties Latvijas iekšpolitikā, ir pārdomāti jāveido valsts un minēto baznīcu sadarbība, jo tikai tā Latvijas valsts var nodrošināt faktisko nacionālo suverenitāti un, iespējams, pat valsts suverenitāti. Šai ziņā liela ietekme ir valsts likumpamatotiem normatīvajiem tiesību aktiem un to realizācijai.

Baznīcu tiesību aktualitāti pastiprina arī jaunās reliģiskās kustības un kultūras, kas strauji palielina savu sekotāju skaitu un pamazām nostiprinās Latvijas tradicionālajā kultūrvēsturiskajā vidē. Dažu šo kustību destruktīvā darbība, kas tiek veikta cilvēktiesību aizsegā, izraisa sabiedrībā neuzticību pret valsts vēlmi aizsargāt savus pilsoņus. To pastiprina valsts institūciju neinformētība par šo problēmu risinājumu. Vairumam Latvijas iedzīvotāju, kuru pieredze un pasaules uzskats veidojies absolūtā brīvības trūkumā, grūti aprast ar domu, ka sabiedrībā var būt netradicionālas reliģiskās kustības, kurām ir konstitucionālas tiesības netraucēti darboties un sludināt savu reliģisko mācību. Tāpēc bieži ir gadījumi, kad cieši pilnīgi nekaitīgas reliģiskās grupas.

Tās ir sekas *Satversmē* deklarēto tiesību principu (reliģijas brīvība un baznīcas atdalīšana no valsts) teorētisko aspektu nezināšanai, jo bez teorētiskā pamatojuma nevar cerēt uz pārdomātu un sekmīgu valsts administrēšanu.

Izpētes nepieciešamību šai tiesību nozarē diktē arī tas, ka pašlaik Latvijā nav īstas koncepcijas par to, kā tiesiski atrisināt jautājumu par pilsoņiem, kuru konfesijai piederība vai pacifistiskā pārliecība neļauj pildīt militāro dienestu; nav izpratnes, kā veidot kapelānu dienestu cietumos, armijā un citur, kā risināt jautājumu sakarā ar pareizticīgo un vec ticībnieku prasību piešķirt valsts brīvdienu šo konfesiju nozīmīgākajos reliģiskajos svētkos; haotiska ir reliģisko kultū elementu izmantošana valstiskos pasākumos; daļa no tiesību normām, kas regulē reliģisko organizāciju darbību, ir pretrunā ar *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju*¹⁹, un, ja nekas nemainīsies, iespējams pat tiesas process Eiropas Cilvēktiesību tiesā; valsts finansētā ticības mācība ir pretrunā ar *Satversmi*; laulību noslēgšanas deleģējums baznīcām

neatbilst *Satversmes* garam; reliģiskajās organizācijās radušies darba strīdi sakarā ar tiesiskā regulējuma neesamību tiek absurdi risināti valsts tiesu institūcijās. Valsts, cenšoties mūsdienīgi risināt darba devēja un darbinieka attiecības, ir radījusi priekšnoteikumus diskriminācijai attiecībā uz reliģisko organizāciju kā darba devēju.

Minētais apliecina nepieciešamību attīstīt pētījumus un nostiprināt Latvijā baznīcu tiesības kā valsts tiesību apakšnozari. Jāatzīmē, ka bijušajās PSRS republikās nav daudz pētījumu, kas rietumnieciskā garā iztirzātu mūsdienu demokrātiskas valsts politikas realizāciju valstīs, kurās nav pieredzes demokrātiskās tolerances jomā. Latvijai šādi pētījumi būtu sevišķi svarīgi, domājot par tās perspektīvo integrāciju Eiropas Savienībā.

Pirmie pētījumi par reliģijas ietekmi uz valsti, kuros tika parādīta arī valsts ietekme uz reliģiju un tās paudžiem, tika sarakstīti jau pirms *Jēzus Kristus*, taču reliģijas brīvība kā viena no cilvēku dabiskajām pamatbrīvībām ieguva arvien lielāku nozīmi līdz ar cilvēktiesību nostiprināšanos pēc Otrā pasaules kara. Izšķir trīs nozīmīgākās pieejas reliģijas brīvības izpētei. Kā pirmā jāatzīmē amerikāniskā pieeja, kā otrā – eiropēiskā pieeja, bet trešā ir postsociālistiski krieviskā pieeja. Protams, uzskaitījumu var turpināt ar islāmisko pieeju un citām pieejām, taču tās neatbilst demokrātiskiem principiem un noder tikai izziņas procesā, kad aplūkojam kādas konkrētas reliģijas adaptēšanos Rietumu demokrātijas apstākļos. Šīs pieejas ir izmantotas daudzos pētījumos, tomēr no pirmās pieejas pētniekiem īpaši atzīmēsīm *Leo Pfefferu*²⁰ (*Leo Pfeffer*), *Ansonu Stoku*²¹ (*Anson Stokes*), *V. Torpeju*²² (*W. Torpey*). No otrās pieejas pētniekiem var minēt *Dž. Hiku* (*J. Hick*)²³ un vācu zinātnieku *Gerhardu Roberu* (*Gerhard Robbers*), kurš analītiski pētnieciskajā darbā²⁴ trafareta apskata veidā salīdzinoši aplūkojis ES valstīs dominējošās valstiskās reliģijas politikas modeļus, vienlaikus atklājot esošās situācijas vēsturiskos cēloņus.

Trešās grupas pārstāvju vidū var minēt daudzus pēdējā laika Krievijas teorētiķus, taču izceļams būtu *A. Mogiļevskis*²⁵ (*A. Могилевский*). Jāmin arī *L. Morozovs*²⁶ (*Л. Морозов*), kurš baznīcu aplūkojis caur valsts interešu prizmu, tāpat *O. Alapejevs*²⁷ (*O. Аланаяев*) un *J. Tihonravovs*²⁸ (*Ю. Тихонравов*), kas ir detalizēti analizējis reliģijas ietekmi

¹⁹ <http://conventions.coe.int/treaty/EN/Treaties/html/005.htm>

²⁰ Stokes A., Pfeffer L. *Church and State in the United States*. New York: Harper and Row, 1964; Pfeffer L. *Church, State and Freedom*. Boston: Beacon Press, 1967.

²¹ Stokes A.P. *Church and State in the United States*. New York: Harper and Brothers, 1950

²² Torpey W.G. *Judicial Doctrines of Religious Rights in America*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1948

²³ Hick J. *Problems of religious pluralism*. London, Basingstoke: Macmillan, 1983

²⁴ Robbers G. *State and Church in the European Union*. Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges., 1996

²⁵ Игәәәәәәәәәә А.А. Правосознания и религия. Аәәәәә, 1997

²⁶ Игәәәәәә Е.А. Государство. Право. Религия. Актуальные проблемы современного права. Иәәәә, 1995

²⁷ Аәәәәә И. Религия и закон. Әәәәәә, 1978

²⁸ Әәәәәәәәәә П.А. Судебное религиоведение Иәәәә: Аәәәәә-әәәә "Әәәәә-нәәәәә", 1998

uz noziedzību. Šie jautājumi sekmīgi pētīti arī Rietumos [piemēram, A. Bradnys (A. Bradney)²⁹]; tomēr atšķirībā no šīs pieejas, krievu pētnieku darbos bieži atklājas sevišķa vēlme nepieļaut reliģijas ietekmi uz valsti.

Arpus šīm grupām minams tāds teorētiķis kā G. Hēgelis (G. Hegel), kurš savos darbos reliģijas brīvības dabu ir skatījis no tiesību filosofijas pozīcijām.³⁰ G. Hēgelis reliģiju iztulko kā manipulatīvu instrumentu valdnieku rokās, ar kura palīdzību valdnieki tautas priekšā attaisno absolūtas varas uzurpēšanu.

Reliģija ir dabisko tiesību sastāvdaļa, tāpēc, pievēršoties apziņas brīvības jautājumiem, nevar tās aplūkot atrauti no dabisko tiesību attīstības. Lai izprastu šo tematu, kas saistīts ar cilvēku dabiskajām tiesībām, ieteicams iepazīties ar autoru kolektīva *Džefrija Mērfija (Jeffrie Murphy)* un *Džūla Koulmana (Jules Coleman)* veikumu tiesību filosofijā.³¹

Demokrātiskā liberālisma ietekmi uz reliģijas brīvības attīstību sekmīgi pētījuši *M. Arlins (M. Arlin)* un *A. Emmerichs (A. Emmerich)*.³² Savukārt palielošu ieguldījumu valsts un valsti funkcionējošo baznīcu attiecību modeļos ir devis *Kols Durhams (Cole Durham)*.³³ Reliģijas brīvības neierobežojamību tiesu precedentos analizējuši *Filips Karlands (Philipp Kurland)* un *Terijs Īstlands (Terry Eastland)*.

Par pēdējā laika nozīmīgāko zinātnisku analīzi, iztīrājot reliģijas brīvības juridiskās dabas raksturu, var uzskatīt *G. Poveru (G. Powers)*, *Robertu Destro (Robert Destro)* un *Maiķla Ariensa (Michael Ariens)* kopīgo darbu.³⁷ Pagājušā gadsimta beigās ticības brīvības konstitucionālajiem aspektiem pievērsušies daudzi ASV juristi, filosofi un sociologi, piemēram, *Tomass Karrijs (Thomas Curry)*. Jāatzīmē, ka iepriekšminētie amerikāņu juristi ir labi atklājuši to valsts pieļaujamo reliģijas brīvības iegrožošanas robežu, aiz kuras sākas konflikts. Ņemot vērā Latvijas vēsturi un apzinoties, ka Latvija ģeopolitiski vienmēr būs blakus Krievijai, Latvijas Republikai ir jāpievērš uzmanība ne tikai Rietumu, bet arī citu zinātnieku pētījumiem. ASV, kur dominē protestantisms, ar tādām problēmām nesastopas. Arī Eiropā vislielākās problēmas pagaidām sagādā islama reliģija. Turpretī Latvijai uzmanība jākoncentrē ne tikai uz jaunajām reliģiskajām kustībām, bet arī uz lielākajām cittautiešu reliģiskajām organizācijām. Varbūt, mainoties Latvijas sociāli politiskajiem apstākļiem, mainīsies arī akcenti. Tikai skaidri apzinoties notiekošo procesu patieso raksturu, var virzīties uz mērķi. Pēc autora domām, reliģiskie jautājumi, kas saistīti ar cilvēktiesību normu iztulkošanu, tikai patiecoties precedentu analīzei, iegūst reālo apveidu, kas izmantojams juridiski pamatotas valsts politikas izstrādē.

Pasaulē par reliģisko organizāciju lomu un darbību sabiedrībā ir veikti daudzi pētījumi. Vispusīgi izsmeltoši ASV reliģiju analizējis *L. Rostens (L. Rosten)*, kas uzskata: liela vērtība jāveltī tieši reliģisko grupu attiecībām ar tiem valsts likumiem, kas skar reliģisko pārliecību.

Latvijā no juridiskā aspekta pētījumi valsts un baznīcas attiecību jomā gandrīz nav veikti, ja neskaita Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes docenta Dr.theol. A. Freija pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados iznākušo monogrāfiju *Par svēto un labo*⁴⁰, kurā autors centies sistematizēt valsts un baznīcas attiecību modeļus atbilstoši tā laika valdošajam Rietumu tiesību progresīvajām idejām. PSRS

okupācijas laikā tapušie ideoloģiskie ateisma propagandas darbi šai kontekstā nav pieminēšanas vērti. Pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados *Ā. Brumanis* no Romas Katoļu baznīcas pozīcijām *Kristīgās sabiedrības mācība*⁴¹ sniedzis vēlamo modeli demokrātiskas valsts dialogam ar valsts tradicionālajām baznīcām. Minētajos darbos nav atrodams juridisks skatījums, kurā nebūtu jūtama baznīcas ieinteresētība, un nav dota vairāku iespējamo alternatīvo pieeju salīdzinošā analīze. Jāatzīmē, ka vispār par šo tematu Latvijā ir pieejami tikai tulkoti nedaudzu autoru darbu fragmenti. Reliģijas normu vēsturiskā ietekme uz jurisprudenci analizēta *V. Lamentoviča* grāmatā.⁴² Mēnešraksts *Likums un Tiesības* publicēja Ķelnes Universitātes profesora *Norberta Horna* darbu par tiesību zinātni un tiesību filosofiju, kur pausta doma par daudzu moderno tiesību pamatprincipu un institūtu izcelsmi no kanoniskajām tiesībām.⁴³

Visos minētajos darbos ir pieminēta reliģijas ietekme uz jurisprudenci, taču nav detalizētāka apkopojuma un mūsdienu demokrātiskas valsts pārvaldei un tiesību zinātnēi tik nepieciešamā modernā skatījuma uz baznīcas un valsts attiecībām un visiem sabiedrības locekļiem pienākošās apziņas brīvības nodrošināšanu. Ne pieminēto latviešu darbos, ne tulkotajos ārzemju pētnieku darbos nav iztīrāta aktuālā baznīcām deleģētā laulšanas funkcija, kā arī citi jautājumi, kas skar aplūkojamo tematu. Tāpēc ir nepieciešams attīstīt un padziļināti pētīt baznīcu tiesības kā juridisku disciplīnu un cerēt uz juristu interesi par šo nozari.

Galvenais baznīcu tiesību pētījumu objekts ir:

- 1) reģistrēto juridisko personu – reliģisko organizāciju un neregistrēto reliģisko organizāciju darbība;
- 2) šo organizāciju institūciju (piemēram, kapelānu un citu amatpersonu) loma valstī;
- 3) valsts politika apziņas brīvības realizācijā;
- 4) robežas, kurās baznīca ir atdalīta no valsts.

²⁹ Bradney A. *Religions, rights and law*. Leicester, 1993

³⁰ Азәәәи А.А.О. *Философия права*. Іоокәә: Іүннәи, 1990

³¹ Murphy J.G., Coleman J.L. *Philosophy of Law*. Westview Press, 1990

³² Arlin M.A., Sharles J., Emmerich A. *Nation Dedicated to Religious Liberty. The Constitutional Heritage of the Religion Clauses*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990

³³ Durham W.C., Brigham J.R. *Yong University Perspectives on Religious Liberty: A Comparative Framework. Religious Human Rights in Global Perspective*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1996

³⁴ Kurland R.B. *Religion and the Law: Of Church and State and the Supreme Court*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1962

³⁵ Eastland T. (Ed.) *Religious Liberty in the Supreme Court. The Cases that Define the Debate over Church and State*. Grand Rapids: William B. Eardmans Publishing Company, 1993

³⁶ Powers G.E. Religion and the law. *Human rights*, 1992, Vol. 19, No. 4, pp. 12–30

³⁷ Ariens M.S., Destro R.A. *Religious Liberty in a Pluralistic Society*. Durham: Carolina Academic Press, 1996

³⁸ Feinberg J. (Ed.) *Limits to the Free Expression of Opinion In Philosophy of Law*. 3rd ed. Belmont: Wadsworth, 1986

³⁹ Rosten L. *Religions of America. A new guide and almanac*. 1996

⁴⁰ Freijs A. *Par svēto un labo*. Rīga: Valters un Rapa, 1936

⁴¹ Brumanis Ā. *Kristīgās sabiedrības mācība*. Rīga: Rīgas metropolijas kūrīja, 1994

⁴² Lamentovičs V. *Mūsdienu valsts*. Rīga: Zvaigzne, 1996. 60.–63. lpp

⁴³ Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā. *Likums un Tiesības*, 2000, 2. sēj., nr. 7, 76.–77. lpp.